

Källor till statistiken

Generellt är uppgifterna fram till och med 1920-talet mer osäkra än senare uppgifter. För den som är intresserad av en kortare period rekommenderas källpublikationerna för den aktuella perioden.

Fram till och med 1956 års jordbruksräkning gäller siffrorna för ägoslag för alla jordbruksföretag och brukningsenheter/jordbruksföretag med mer än 0,25 hektar åker. Därefter, alltså från och med 1961 års jordbruksräkning, räknas endast areal vid företag med mer än 2 hektar åkermark. Åkermark är all mark som är möjlig att plöja. Även mångåriga vallar som man inom överskådlig tid planerar att plöja klassas som åker. År 2020 såg definitionen av åkermark litet mera i detalj ut såhär:

”Åkermark är jordbruksmark som du använder för växtodling eller som du håller i ett sådant tillstånd att den kan användas för växtodling. Du ska kunna använda marken utan någon annan förberedelse än bearbetning med vanliga jordbruksmetoder och jordbruksmaskiner. Marken ska kunna användas för växtodling varje år.

- Åkermark delas in i tre typer: åker
- åker med permanent gröda (bär- och fruktodling, plantskola och energiskog)
- åker med permanent gräsmark (åkermark som har använts för vallodling eller träda minst 5 år i rad och som du inte fått någon miljöersättning för under de åren).”

Nedan följer en sammanställning av de olika statistiska publikationer och undersökningar som är ursprungskällorna till statistiken i boken.

Tillvägagångssättet för de olika undersökningarna samt viktiga kommentarer som gjorts i böckerna angående resultatens tillförlitlighet har medtagits då dessa har haft betydelse för jämförbarheten med andra år i längre tidsserier. För mer detaljerad information kring insamling, databehandling och andra metoduspekter, uppsök den specifika publikationen.

Jordbruk och Boskapsskötsel 1865–1911 (BISOS N) – Hushållningssällskapens berättelser jämte sammandrag 1865–1911

Under mitten av 1860-talet omstrukturerades lantbruksstatistiken eftersom det fanns ett behov av mer tillförlitliga, jämförbara uppgifter om skörd, arealanvändning och husdjursskötsel. Statistiska centralbyrån fick i uppgift att sammanställa dessa uppgifter, som i varje enskilt län insamlades av

Hushållningssällskapet. Själva insamlingsförfarandet skiljde sig till en början åt mellan olika län, vilket till del påverkade resultatets tillförlitlighet. Detta var framförallt tydligt under insamlingens första år (1865).

Från och med 1869 års redovisningar infördes ett mer enhetligt insamlingsförfarande. Detta gick ut på att man gjorde lokalundersökningar av vissa delar av varje län under varje år. Beräkningar gjordes sedan med resultatet av dessa undersökningar som underlag för att få uppgifter representativa för hela länet. Efter ett visst antal år hade samtliga delar av länet lokalundersökts och en mer översiktlig bild kunde presenteras.

Detta innebar i många fall att äldre uppgifter för länsdelarna användes i statistiken under flera år. Man ansåg dock att detta förfarande ”*i väsentlig mån hafva bidragit till det jordbruksstatistiska materialets förbättrade beskaffenhet*”.. De sätt på vilka varje hushållningssällskap genomförde dessa lokalundersökningar skiljde sig dock fortfarande åt, vilket påpekas i de sista årens publikationer. År 1911 ifrågasätts vissa uppgifter från en del län då man ansåg att ”*en del undersökningar lämna att önska i fråga om noggrannhet, omsorgsfullhet och tillförlitlighet*”.

Sett över hela perioden 1865–1911 har uppgifternas tillförlitlighet avsevärt förbättrats. De största problemen med uppgifternas kvalitet var främst sammankopplade med att de uppgiftsinsamlare som utförde arbetet åt hushållningssällskapen i stor utsträckning var oavlönade frivilliga. Detta medförde att insamlandet utfördes med en alltför låg grad av noggrannhet. Därtill var insamlarna dåligt utbildade och kunde i en hel del fall inte förmedla instruktioner till befolkningen på landsbygden om hur olika variabler skulle tolkas.

I redovisningen lades stor vikt vid uppgifter angående skördens storlek som räknades ut med hjälp av inrapporterade korntal, samt den besådda arealen och den del av skörden som bortfördes till utsäde. Skördeuppgifternas tillförlitlighet var periodvis låg då stora variationer kan ses angående skörden inom enskilda län.

Eftersom även systemet med omräkningsfaktorer och liknande orsakar svårigheter att jämföra med skördeuppgifter under senare år, har dessa uppgifter utelämnats i denna publikation. Skördeuppgifter publiceras således från år 1913 och framåt. De redovisade uppgifterna för arealanvändning, husdjur samt antal jordtorp och lägenheter kan anses vara förhållandevis tillförlitliga, eftersom man lade stor vikt vid att försöka insamla korrekta uppgifter inom dessa områden.

Periodvis var vissa lokala hushållningssällskap av en eller annan anledning oförmögna att lämna uppgifter av tillräcklig kvalitet, varför man i dessa fall antingen använt uppgiften från föregående år eller tagit en genomsnittlig uppgift från den senaste femårsperioden.

Efter insamlandet granskades uppgifterna centralt av Statistiska centralbyrån där man även gjorde jämförelser med kartor, med de dåvarande skattemyndigheternas

deklarerade brukningsenheter och mantalsskrivningar samt med andra myndigheters förteckningar. I samband med detta efterarbete korrigerades ibland vissa uppgifter för att överensstämja med en källa som ansågs mer tillförlitlig. Exempel på saker som periodvis korrigerats på detta vis är skogsmarksarealen och antalet hästar i vissa län. När det gäller husdjuren efterfrågades deras antal vid årets slut. Eftersom antalet djur av vissa slag skiftar stort under året bör jämförelser med senare års publikationer göras med detta i åtanke.

Arealuppgifter redovisades fram till och med år 1888 i tunnland, varefter man övergick till hektar som arealenhet. I denna publikation har omräkning gjorts till hektar med en omräkningsfaktor på 0,4937. I efterhand har uppgifterna om den totala åkerarealen i riket ifrågasatts. Detta eftersom den stadiga ökningen ej har kunnat förklaras med motsvarande nyodling. Under 1970-talet genomförde Bengt Holgersson en studie med slutsatsen att åkerarealen var underskattad med omkring 880 000 hektar under 1860-talet. Denna underskattning minskade sedan gradvis fram till 1910-talet då uppgifterna ansågs mer tillförlitliga.

Jordbruk & Boskapsskötsel 1913–1920

Lokalundersökningarna fortsätter

I syfte att framförallt förbättra de insamlade uppgifternas kvalitet, omarbetades insamlingsmetoderna under 1910-talet. De lokalundersökningar som utfördes under perioden 1913–1920 planerades centralt av Statistiska centralbyrån så att man kunde försäkra sig om att insamlingsförfarandet blev så likformigt som möjligt i hela riket. Undersökningsblankett samt instruktioner framställdes centralt för att sedan sändas ut till de lokalundersökare som utförde undersökningsarbetet i fält.

Varje län delades in i åtta delar som var och en undersöktes under ett år under perioden 1913–1920. Man försökte också försäkra sig om mer tillförlitliga uppgifter genom att de lokalundersökare som anställdes för arbetet skulle ha kunskap inom området. Faktiska jordbrukare, lärare på lantbruksutbildningar, jordbrukskonsulenter anlätades för uppgiften.

Det insamlade materialet bearbetades centralt av Statistiska centralbyrån som redovisade uppgifterna i publikationen *Jordbruk & Boskapsskötsel* åren 1913–1920. 1913 års upplaga återger instruktionen för lokalundersökarna, medan rapporten för 1920 innehåller en sammanfattning för alla åtta åren, alltså för hela riket. Under 1910-talet gjordes även ett antal kompletterande undersökningar, vilka främst var resultatet av behovet av rikstäckande statistik till följd av det första världskriget.

När kriget bröt ut hade lokalundersökningarna utförts i en liten del av landet, vilket innebar att tillförlitlig statistik saknades. Husdjursräkningar genomfördes årligen under perioden 1915–1919, först en partiell undersökning år 1915 som sedan efterföljdes av totala undersökningar under övriga år. Vidare genomfördes arealinventeringar under år 1917–1919. Statistiska centralbyrån ansvarade för

planläggning och bearbetning av dessa undersökningar, med undantag för arealinventeringarna åren 1917–1918 som genomfördes av Folkhushållningskommissionen. Sammanfattningsvis var uppgifterna från lokalundersökningarna under åren 1913–1920 ej tillfredsställande under de omständigheter som rådde under perioden. Situationen under kriget ställde krav på en snabb och rikstäckande jordbruksstatistik, vilket inte kunde garanteras. Tillsammans med de kompletterande undersökningarna under krigsåren blev materialets tillförlitlighet bättre än under perioden 1865–1911. Detta hörde även samman med att större vikt lades vid sakkunnighet hos uppgiftsinsamlarna. De statistiska grunderna utvecklades under denna period, exempelvis genom mer strikt utformade enhets- och variabelbegrepp.

Jordbruk & Boskapsskötsel 1921–1963 – Reducerad redovisning

Man fortsatte att publicera Serien Jordbruk & Boskapsskötsel under hela den period när nya statistikuppgifter huvudsakligen insamlades i de med jämna mellanrum återkommande jordbruksräkningarna. Subjektiva skördeuppskattningar insamlades flera gånger årligen från hushållningssällskapens sockenombudsmän.

Antalet rapporteringstillfällen per år varierade något under perioden 1921–1963, men generellt rapporterades en preliminär siffra under sommaren eller hösten följt av en definitiv uppgift under vintern. Uppgifterna publicerades sedan i en kraftigt reducerad utgåva av Jordbruk & Boskapsskötsel som kan ses som ett komplement till jordbruksräkningarna. Fullständiga uppgifter om arealer och husdjur insamlades endast de år jordbruksräkningarna genomfördes. Detta medförde att Statistiska centralbyrån utförde beräkningar, baserade på information om sockerbetsodlingens omfattning och upplöjning av höstsådda fält, för att uppskatta förändringar under mellanliggande år.

Från början av 1930-talet utfördes även årligen så kallade representativa undersökningar för att understödja materialet. För de områden som ej undersöktes i dessa representativa undersökningar användes den senaste kända uppgiften, vilken generellt stammade från den senaste jordbruksräkningen. De årliga undersökningarna som låg till grund för publikationen under denna tid förändrades flera gånger under perioden från 1930-talet till början av 1960-talet. Statistiska centralbyrån övertog huvudansvaret för hela jordbruksstatistiken efter förslag från 1948 års statistikutredning.

Under 1950-talet gjordes flera förändringar som framförallt berörde urvalsprocessen i de representativa undersökningarna. Ett system där de brukningsenheterna fördelades mellan olika strata samt en ökad andel maskinell bearbetning av uppgifterna var nya metoder som infördes. När skördeuppskattningar med objektiv metod togs i bruk från år 1961 bortföll till stor

del behovet av de subjektiva skördeuppskattningarna. Dessa upphörde år 1963, vilket även var sista året som publikationen Jordbruk & Boskapsskötsel utkom.

Jordbruksräkningarna 1927–1966 – Totalräkningar med jämna tidsintervall

I början av 1920-talet beslutades att upplägget för insamling av statistik skulle läggas om. Utförliga Jordbruksräkningar skulle genomföras med intervall på fem år, då ett antal variabler skulle undersökas för alla brukningsdelar i riket. En stor förtjänst med räkningarna var den kontinuitet i begrepp och definitioner som bibehölls genom hela perioden. Detta gäller framförallt uppgifterna angående antalet brukningsdelar, ägoslag, arealanvändning och husdjur. Utöver dessa förekom även avsnitt i enskilda räkningar med frågor av aktuellt intresse. Exempel på sådana delar är nyodling, täckdikning och maskiner.

Jordbruksräkningarna genomfördes vid de fem första tillfällena, alltså fram till och med år 1951, i samband med den allmänna fastighetstaxeringen. Räkningsdatumet var den 15 september med undantag för arealanvändnings- och husdjursuppgifterna år 1944 som avsåg den 1 juni. Vid de tre räkningarna efter 1951 företogs separat uppgiftsinsamling direkt till Statistiska centralbyrån.

Fram till och med 1951 omfattade jordbruksräkningarna alla brukningsdelar, även de med mindre än 0,25 hektar åker och de som helt saknade åker. Då dessa enheter under denna period hade tappat mycket av sin betydelse för statistiken slopades denna kategori och en gräns på 2 hektar åkermark infördes.

Vid sidan av detta hade ett antal stora djurbesättningar utan åkermark vuxit fram i riket, vilket medförde att en kategori för stora djurhållare infördes i 1966 års Jordbruksräkning. Under de första fem jordbruksräkningarna nedlade Statistiska centralbyrån ett mödosamt arbete på att bearbeta och komplettera de insamlade uppgifterna som skickats in från de lokala organen. Kompletteringar inhämtades dels av hushållningssällskapen mot en ersättning från staten, dels inhämtades de genom skrivelser direkt till brukarna. Även andra undersökningar samt fastighetslängder m.m. användes även i detta arbete.

Till varje jordbruksräkning medföljde en rapport om uppgifternas tillförlitlighet. Denna var generellt sett allmänt hållen och kommenterade brister och ofullständigheter i materialet som främst stammade ur att uppgifter saknades för hela brukningsdelar eller för enskilda kategorier i de inkomna blanketterna. Vidare upplevdes svårigheter att sammanföra olika fastigheter till brukningsdelar/brukningsenheter under hela perioden för jordbruksräkningarna. Detta problem var särskilt stort vid de fem första räkningarna som utfördes i samband med fastighetstaxeringarna, eftersom de sistnämnda avsåg taxeringsenheter.

En annan besvärlig felkälla var de svårdefinierade vallarealerna som trots att de skulle hänföras till åker inte alltid plöjdes, då de kunde vara fleråriga, vilket medförde att åkermarkens definition inte alltid applicerades på ett korrekt sätt. I regel var de återkommande delarna i jordbruksräkningarna mer tillförlitliga medan de periodvis förekommande delarna, såsom täckdikning, gödselvård och fruktodling, kunde vara behäftade med betydande fel.

Jordbruksstatistisk Årsbok 1965–2013 – Lantbruksregistret och Strukturundersökningarna.

År 1965 gav Statistiska centralbyrån ut den första årgången av Jordbruksstatistisk årsbok. Denna har sedan dess varit den mest övergripande redovisningen av resultaten i olika jordbruksstatistiska undersökningar. Till en början utgjordes uppgiftsunderlaget till årsboken av resultaten från de fortfarande pågående årliga undersökningarna och inventeringarna som tidigare legat till grund för redovisningen i Jordbruk & Boskapsskötsel. Detta förändrades år 1968 när Lantbruksregistret skapades genom att en förordning utfärdades av Kungl. Maj:t i april 1968 (SFS 1968:111).

Lantbruksregistret kom till som ett resultat av att man samordnade uppgiftsinsamlingen till jordbruksstatistiken med anmälan till det permanenta skördeskadeskyddet som införts i statlig regi år 1961. Insamling av uppgifter till Lantbruksregistret, som sedermera ofta förkortats LBR, genomfördes första gången år 1968 och fortsatte under i princip oförändrade former fram till år 1995. Uppgifterna skulle enligt förordningen lämnas av de uppgiftsskyldiga i juni månad. Insamlingen berörde företag med mer än två hektar åkermark, företag med stora djurbesättningar samt företag med trädgårdsodling av viss omfattning.

Utöver dessa undersöktes vissa år en del företag med mindre än två hektar åker. Vissa år utvidgades även insamlingen för företag med trädgårdsodling i samband med trädgårdsräkningarna och trädgårdsinventeringarna. Under perioden från 1968 till 1995 var uppgiftsinsamlingen, som tidigare nämnts, mer eller mindre oförändrad när det gäller en rad viktiga variabler.

Fasta avsnitt utgjordes av uppgifter om brukaren/företagaren; i jordbruksföretaget ingående fastigheter, ägoslagsarealer, till- och utarrenden; åkerarealens användning; antalet nötkreatur, svin, får och höns; arealer växthusyta och odling av trädgårdsväxter. Avsnitt som förekom med jämna mellanrum eller under en viss period är hästar, getter, sysselsättning, maskiner och anläggningar.

Uppgifterna till LBR som publicerades i de jordbruksstatistiska årsböckerna samlades in på blanketter via post. Nyttillkomna brukare uppmanades att rekvirera en blankett genom information i massmedia. Bearbetningen av de inkomna blanketterna genomfördes till att börja med vid Statistiska centralbyrån i Stockholm men flyttades till Örebro från och med år 1971. Uppgiften krävde en

stor arbetsinsats vid centralbyrån där mellan 50 till 80 personer var sysselsatta med just detta. Skriftliga påminnelser utsändes till brukare som inte besvarade undersökningen. Ett flertal gransknings- och rättningsomgångar utfördes innan uppgifterna kunde arkiveras tillsammans med de från föregående år. Man kunde sedan göra datauttag för olika ändamål.

Förutom redovisningen i de mer övergripande jordbruksstatistiska årsböckerna, redovisades även uppgifterna från LBR i serien Statistiska meddelanden, där varje meddelande mer grundligt behandlade en viss aspekt. Vissa år utvidgades den årliga lantbruksregistreringen med företag som saknade eller hade en marginell areal åkermark. Detta var de så kallade lantbruksräkningarna. Vid det första tillfället skickades en stor mängd extra blanketter ut till de berörda jordbruksföretagen. Detta förfarande ansågs vid den andra lantbruksräkningen vara för kostsamt, vilket resulterade i att man istället samkörde lantbruksregistrets fastighetsuppgifter med registret över samtliga jordbruksfastigheter enligt den senaste fastighetstaxeringen. De uppgifter man fick in berörde, vid sidan av det som redan redovisades i lantbruksregistret, det totala antalet skogsbruksfastigheter samt den totala arealen åker- och skogsmark vid samtliga jord- och skogsbruksföretag.

I samband med Sveriges inträde i EU år 1995 förändrades behovet av registerföring över jordbruksföretagen. Administrationen av jordbrukarstöd samt unionens krav på vissa specifika undersökningar gjorde att ett separat system kallat IAKS (Integrerat Administrations- och Kontrollsystem) skapades av Statens Jordbruksverk. Detta register innehåller de företag som söker jordbrukarstöd och uppdateras genom de under årligen återkommande stödansökningarna. Lantbruksregistret fortsatte att existera vid sidan av IAKS och uppdateras genom vissa av unionen förordnade undersökningar.

Strukturundersökningar, som är totalundersökningar av jordbruket, genomfördes åren 1995, 1997, 1999, 2003, 2007, 2010, 2013, 2016 och 2020. Vid dessa uppdaterades hela LBR. Under de mellanliggande åren utförs räkningar av antalet husdjur i juni och december. Nötkreatur räknas vid båda dessa tillfällen medan svin och får räknas vid juni-räkningen. Arealskattningar har även gjorts årligen under perioden 1995–2020. Separata hästundersökningar har också genomförts med jämna mellanrum, senast år 2016.

Den främsta skillnaden mellan IAKS och LBR är att det senare registret innehåller en del företag som ej söker jordbrukarstöd. Dessa företag har valt att inte söka stöd eller uppfyller inte kraven för att söka stöd. Företag med trädgårdsodling, företag med stora djurbesättningar samt företag med mindre än två hektar åkermark utgör den större delen av de företag som återfinns i LBR men ej i IAKS.

Dagens jordbruksstatistik, som framförallt handhas av Jordbruksverket, insamlas genom en rad olika undersökningar. De med jämna mellanrum återkommande Strukturundersökningarna är de främsta totalundersökningarna av

jordbruksföretagen. De år Strukturundersökningen ej genomförs har man en årlig djurräkning i juni samt en skattning av arealuppgifter som hämtas ur IAKS.

Med jämna mellanrum görs undersökningar av företag med trädgårdsodling. Vid sidan av dessa genomförs urvalsundersökningar som berör maskiner, arrendepriiser, jordbrukarhushållens inkomster och skörd. Vissa delar av statistiken, exempelvis skörde- och inkomststatistiken, tas fram i samarbete med Statistiska centralbyrån.